

Evaluatie duinbegrazing Terschelling

Jan Meijer Provincie Fryslân

provinsje fryslân
provincie fryslân

Evaluatie duinbegrazing Terschelling

Jan Meijer Provincie Fryslân, 2017

provinsje fryslân
provincie fryslân

Inhoud

Inleiding	4
1 Analyse	5
1.1 Samenvattend overzicht begrazing	5
1.2 Ontwikkelingen van de droge duinenvegetaties tussen 1999 en 2012	8
1.3 Effecten van begrazing.....	8
Effecten van duinbegrazing in het algemeen op Terschelling:	8
Effecten van jaarrondbegrazing in de duinen op Terschelling	9
Winterbegrazing	12
Effecten van verschillende soorten grazers	16
1.4 Ervaringen van de beheerder	19
2 Hoe verder met het begrazingsbeheer op Terschelling?	20
2.1 Inleiding	20
2.2 Binnen de huidige begrazingsgebieden.....	20
2.3 Afweging bij nieuwe begrazingsgebieden.....	21

Inleiding

"Er liggen verscheidene fraaie grasvlakten in waar grote aantallen jongvee en paarden tegen betaling zouden kunnen grazen. In het verleden is daar geen acht op geslagen, ieder die dat wilde heeft er zijn beesten laten grazen, zoals ook nu nog steeds geschiedt. Ook loopt iedereen er te jagen en strikken te zetten"

Rapport uit 1611 aan Karel van Aremborg, Heer, eigenaar van Terschelling.
(Uit: Terschellinger historie door A.J. Zwaal, 3^e uitgave 2011)

In het Natura 2000 beheerplan is een totaaloverzicht aan maatregelen opgenomen die de komende tijd uitgevoerd gaan worden. Voor de begrazing staan grote zoekgebieden op kaart. Ook voor de PAS maatregelen plaggen en stimuleren van kleinschalige verstuuving worden in het beheerplan zoekgebieden genoemd (alleen in tekst, niet op kaart). Deze maatregelen en zoekgebieden zullen in werkgroepen samen met de bewoners verder concreet worden ingevuld.

Om een goed plan te maken heeft de werkgroep informatie nodig. Daarom wordt in dit rapport een totaaloverzicht gemaakt van de huidige beheeractiviteiten en van de resultaten daarvan. Een evaluatie dus. Deze bestaat uit twee delen.

- 1- Een samenvatting van de informatie over de begrazing (in dit document).
- 2- De onderbouwing en het totaaloverzicht is in detail terug te vinden in het bijlagedocument "Informatie over de begrazingsgebieden op Terschelling".

Eerst wordt in 1.1 van dit samenvattende document een overzicht van de verschillende vormen van begrazing in de duinen van Terschelling gegeven. Vervolgens worden effecten van de begrazing en de ervaringen in het beheer samengevat. In hoofdstuk 2 volgt uit het voorgaande overzicht een afweging voor de keuzes in het begrazingsbeheer. Dit is het kader dat de werkgroep begrazing, plaggen en stuifkuilen meekrijgt. Daarbinnen zit de ruimte om gezamenlijk in te vullen.

Galloways begrazen de duinen bij Eldorado

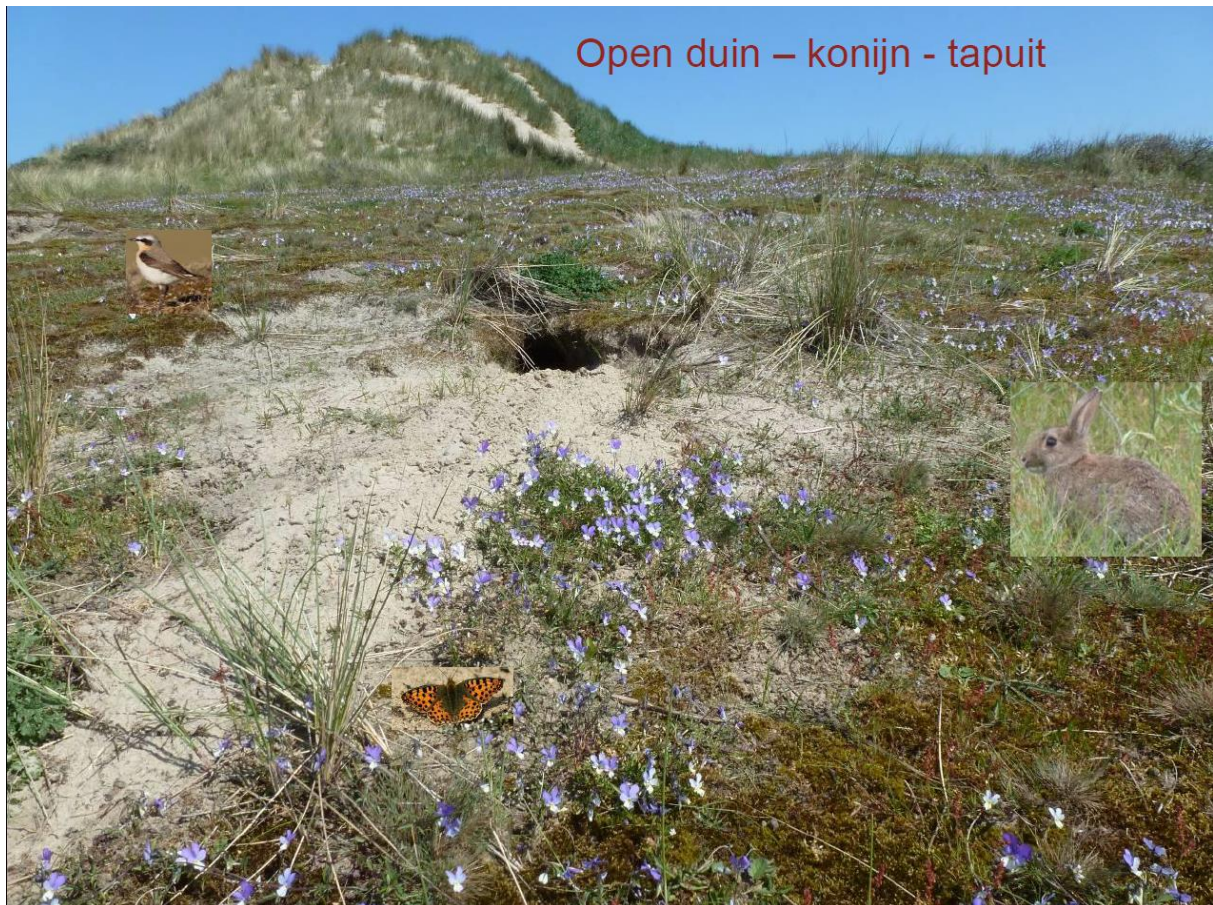
1 Analyse

1.1 Samenvattend overzicht begrazing

Sinds 1988 is Staatsbosbeheer in de duinen van Terschelling gestart met begrazing als beheermaatregel. Het eerste gebied dat begraasd werd was de Landerumer heide. Aanleiding hiertoe was de verruiging die steeds meer in de droge duinen oprukte.

Doel van de begrazing in de duinen van Terschelling in z'n geheel is dan ook:

Het behoud van een open en gevarieerd duingebied en het behoud van de rijkdom aan de planten en dieren van het open duin (biodiversiteit).

Figuur 1: Illustratie van de doelstelling als voorbeeld.

In de loop van de tijd zijn diverse begrazingsgebieden ontstaan. Per 2016 zijn er ongeveer 27 gebieden in de duinen die, al dan niet tijdelijk, worden begraasd. De ontgonnen duingraslanden boven Formerum en Oosterend zijn daarbij niet meegerekend. Een kaart met het overzicht van de begrazingsgebieden is te zien in figuur 2. Deze gebieden worden in hoofdstuk 5 van het bijlagerapport allemaal stuk voor stuk beschreven.

De totale oppervlakte begrazingsgebied in de duinen vanaf de Kinderbaantjes in het westen tot aan het Jan Thijssenduin in het oosten bedraagt ongeveer 905 hectare.

Van deze oppervlakte wordt het grootste deel, zo'n 511 ha, jaarrond begraasd in 5 gebieden. Daarnaast wordt 357 ha alleen 's winters begraasd (winterbegrazing), verdeeld over 12 gebieden. Tenslotte wordt op 47 ha, in tien gebieden alleen in de zomer begraasd (zomerbegrazing). Zie ook tabel 1a.

In de meeste begrazingseenheden lopen pony's en paarden (18 gebieden). Drie gebieden worden met runderen begraasd en dertien met geiten. Zie ook tabel 1b.

Van alle begrazingsgebieden worden er drie tegelijkertijd met zowel pony's als runderen begraasd. Er zijn ook gebieden waar in de loop van de tijd van diersoort is gewisseld en gebieden waar van begrazingsperiode is gewisseld. Zo is in gebied 7 Kijkduin gestart met een zomerbegrazing van landgeiten, waarna is overgeschakeld naar winterbegrazing met pony's en later weer naar jaarrondbegrazing met Galloways.

Periode	Winter	Zomer	Jaarrond
Aantal gebieden	14	9	6
Oppervlakte (totaal)	357 ha	47 ha	511 ha
% van het totaal	39%	5%	56%

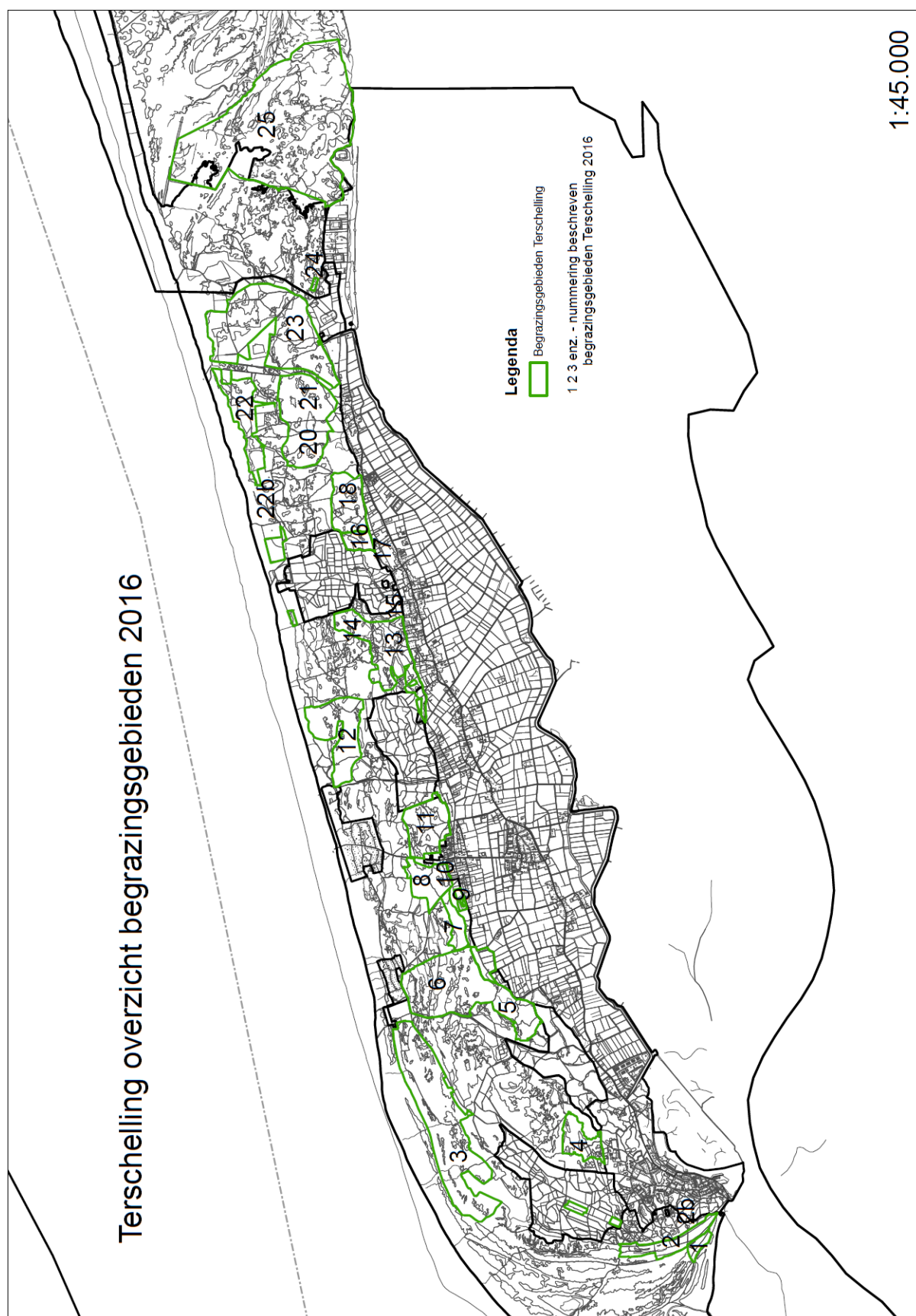
Tabel 1a: Overzicht van de begrazingsperioden in de gebieden.

Diersoort	Paard / pony	Geit	Rund
Aantal gebieden	18	13	3

Tabel 1b: Verdeling van de diersoorten over de begrazingsgebieden

Periode	Winter	Zomer	Jaarrond
Diersoort			
Paard / pony	10	4	4
Geit	4	7	2
Rund			3

Tabel 1c: Verdeling van de diersoorten over de begrazingsperioden en de seizoenen

Figuur 2: Begrazingsgebieden duinen Terschelling.

Exmoor pony's hebben de ruigte in begrazingsgebied 3 Eldorado verdrongen.

1.2 Ontwikkelingen van de droge duinenvegetaties tussen 1999 en 2012

Over het algemeen heeft de vegetatie in de duinen van Terschelling zich tussen 1999 en 2012 positief ontwikkeld. Dit is vooral te danken aan de maatregelen en het beheer dat in die periode is uitgevoerd. Zo blijkt uit de vegetatiekartering uit 2012 (Everts e.a. 2013. Zie bijlage rapport hoofdstuk 2).

Voor de **grijze duinen** ligt het wat anders. Die zijn namelijk in oppervlakte achteruitgegaan. Dit is dus een punt van zorg bij de uitvoering van het Natura 2000 beheerplan. Daarentegen is de oppervlakte en kwaliteit van de **duinheide** juist toegenomen. Een extra kenmerk voor de kwaliteit van de duinen is bovendien het grote areaal dat begroeid is met **korstmossen**.

In 2016 is tijdens veldbezoeken geconstateerd dat op diverse plekken in de duinen bloemrijke vegetaties met korstmossen voorkomen. Zowel binnen als buiten de begrazingsgebieden. Het mos grijs kronkelsteeltje wordt op meerdere plekken overgroeit door rendiermos. Dit is een gunstig teken en kan er op duiden dat de stikstofdepositie is gedaald (Sparrius en Kooiman, 2012, Aggenbach e.a., 2016). Aan het eind van de zomer viel wel op dat grote delen van het duingebied dicht en hoog begroeid waren geraakt met grassen als helm en duinriet.

1.3 Effecten van begrazing

Op Terschelling zijn veel vormen van begrazing (zie hoofdstuk 1.1 en bijlagerapport). Elk gebied is weer anders. Daardoor zijn de ontwikkelingen moeilijk met elkaar te vergelijken. Toch is er een wel een rode draad.

Effecten van duinbegrazing in het algemeen op Terschelling:

- Begrazing heeft vaak een positief effect op de structuur van de vegetatie (bijlagerapport hoofdstuk 3 en 5).

- Ruigte van helm, duinriet en zandzegge wordt teruggedrongen (bijlagerapport hoofdstuk 3 en 5).
- In de begraasde gebieden is de tapuit teruggekeerd en / of toegenomen (bijlage-rapport hoofdstuk 4.1).
- Over het algemeen is het effect van begrazing op dagvlinders positief, maar niet altijd (bijlagerapport hoofdstuk 4.3.). Met name intensieve winterbegrazing en geitenbegrazing pakken negatief uit voor de vlinders.
- In gebiedsdelen met open zand en overstuiving, is de variatie aan plantensoorten en bloemen van het grijze duin groot.
- Begrazing kan plaatselijk minder goed uitpakken voor buntgrasvegetaties met korstmossen en voor natte bloemrijke vegetaties. Na een paar jaar rust herstellen de korstmossen zich weer goed.

Korstmosvegetaties kunnen niet goed tegen begrazing.

Effecten van jaarrondbegrazing in de duinen op Terschelling

De gebieden waar het hele jaar door wordt begraasd verschillen onderling allemaal in karakter en in hun begrazingsgeschiedenis. Daardoor hebben ze ook hun eigen verhaal en effecten (ligging zie figuur 2).

- Begrazingsgebied 3 Eldorado wordt extensief begraasd met Galloway ossen en Exmoor pony's. De dieren zijn eigendom van Staatsbosbeheer.
- Begrazingsgebied 11 de Landerumer heide heeft een geschiedenis waarin verschillende vormen van begrazing zeer doelgericht strategisch zijn toegepast.
- Begrazingsgebied 23 (ten oosten van de Oosterender Badweg o.a. Torduin) wordt beweide met vleesvee (Herefords) van een particuliere eigenaar.

Lees in het **bijlagerapport hoofdstuk 5** onder west 3 Eldorado, Midden 11 Landerumer heide en oost 23 Oosterend, Torduin van elk gebied de details.

In het bijzonder gelden de volgende **effecten per gebied**:

Begrazingsgebied 3 Eldorado

- De ondoordringbare ruigte van helm en duinriet is weggegraasd.
- Grijs duin en duinheide zijn in ontwikkeling. De heide komt terug en ook zijn er weer plekken met korstmossen.
- De grijze duinen worden bloemrijker o.a. duinviooltje, hondsviooltje en zandblauwtje komen terug. Hier is ook een relatie met stuivend zand.
- Er ontstaan plaatselijk plekken met kaal zand.
- Langs de duinhellingen heeft het vee terrassen uitgesleten. Hier treedt erosie op.
- Kommavlinder, Bruine vuurvlieder, parelmoervlinders en Blauwvleugelsprinkhaan zijn terug of hebben zich uitgebreid.

Begrazingsgebied 3 Eldorado: grijs duin en duinheide verschijnen na 8 jaar begrazing. (ligging zie figuur 2)

Begrazingsgebied 11 de Landerumer heide:

- De Amerikaanse vogelkers is succesvol bestreden.
- De ruigte met helm en zandzegge is verdwenen.
- De bedekking met struikhei is toegenomen. Dophei varieert.
- De soortenrijkdom is hier vooral na 2000 toegenomen volgens Everts en de Vries, 2013.
- Daarnaast is een aanzienlijke oppervlakte stuifzanden ontstaan als gevolg van de begrazing.
- De begrazing met Landgeiten en paarden blijkt negatief voor vlinders. Dit komt doordat een goed ontwikkelde vegetatie van grijze duinen afwezig is. Alhoewel er stuivende duinen zijn, ontbreken de bijbehorende vlindersoorten er, zoals de Heivlinder. (volgens Zumkehr 2012, hst 4.3 in bijlage rapport)

Begrazingsgebied 11 Landerumer heide: Zandverstuiving en grijs duin met bos op de achtergrond buiten de begrazing. (ligging zie figuur 2)

Begrazingsgebied 23 (ten oosten van de Oosterender Badweg o.a. Torduinen)

- De ruigte met helm, zandzegge en duinriet is plaatselijk teruggedrongen.
- In 2018 is tijdens een veldbezoek geconstateerd dat de droge open duinen in het midden gevarieerd zijn, rijk aan korstmossen, bloemen en parelmoervlinders.
- In voormalig hooiland aan de oostzijde bij het Jan Thijssenduin heeft pitrus in korte tijd de overhand gekregen. Het heischraal grasland is hier verdwenen.
- In het noorden boven het fietspad is de vegetatie juist zeer rijk aan soorten van vochtige heide met gevlekte orchis en welriekende nachtorchis en verfbrem. Dit deel wordt ook geregeld gemaaid
- De Duinparelmoervlinder doet het volgens Zumkehr 2012 goed in het gebied. Zie ook hst 4.3 in bijlage rapport.

Er is dus **wisselend succes** en er zijn **voor- en nadelen**. Zie ook tabel 2 en 3.

Begrazingsgebied 23 bij Oosterend: De duinen zijn hier op veel plaatsen nog grazig. (ligging zie figuur 2)

Winterbegrazing

Uit het overzicht in tabel 1 blijkt dat de meeste begrazingsgebieden op Terschelling in winterbegrazing zijn. Deze vorm van begrazing is door een samenloop van omstandigheden ontstaan. Bij de plaatselijke bevolking heerste weerstand tegen rasters (draad, hekken) in het duin. Een tijdelijk draad dat in het voorjaar weer wordt opgeruimd, was wel acceptabel. Daarbij was bij paarden- en pony- eigenaren op Terschelling ook vraag naar weidegrond voor in de winter. Staatsbosbeheer zag hier een kans om plaatselijk ver-ruigde duinen weer open te laten grazen.

Jaarlijks worden hoefdieren (merendeels pony's) ingeschaard van november tot begin maart. Van tevoren maakt Staatsbosbeheer afspraken met de eigenaren. De eigenaren plaatsen zelf de tijdelijke rasters. Ze bepalen ook het aantal dieren en het tijdstip waarop de dieren worden verplaatst. In de praktijk zal dit het moment zijn waarom niets meer te eten is voor de dieren.

Helaas is van de winterbegrazing weinig tot geen documentatie voorhanden. Er wordt niet gemonitord en er zijn ook geen nulmetingen.

De indruk en ervaring is:

- Ruigere vegetaties met **helm en zandzegge** worden omgezet in lage open begroeiingen.
- De vegetatie in gebieden die 's winters worden begraasd is 's zomers meestal rijk aan **bloemen** (o.a. biggenkruid, vertakte leeuwentand, zandblauwtje).
- Binnen de begrazingsgebieden lijken de **korstmossen** te lijden onder de druk van vertrapping. Buiten het begrazingsgebied groeien de korstmossen in het algemeen veel weelderiger. In gebieden die daarna een paar jaar rust krijgen is te zien dat de korstmossen zich weer herstellen.
- Ook lijkt het dat winterbegrazing op den duur zorgt voor minder variatie in **structuur** en reliëf in de vegetatie.

- Geiten elimineren **struweel**.
- **Struweel** wordt niet gegeten door de ingeschaarde Shetlandpony's. Ze vertrap-
pen het wel.
- Winterbegrazing heeft volgens Piet Zumkehr een aantal nadelen voor **vlinders**.
Dit komt doordat de paarden een klein gebied in relatief hoge dichtheid begrazen.
Uiteindelijk blijft een korte vegetatie over van schapengras met een vaak dichte
structuur. Verschillen in vegetatiehoogte verdwijnen, waardoor er gebrek is aan
luwte. Ook hebben rupsen en poppen binnen het begrazingsgebied door vertrap-
ping een minder grote overlevingskans (Zumkehr 2012, hst 4.3 in bijlagerapport).
- Binnen een groot gebied kan plaatselijke en tijdelijke winterbegrazing voordelig
zijn, als de verdwenen natuurwaarden zich in de rustperiode na de begrazing in de
loop der jaren weer kunnen vestigen.
- Tijdelijke intensieve begrazing en daarna rust (een aantal jaar niet begrazen) le-
vert een bloemrijk duingrasland (grijze duinen) en uiteindelijk ook weer vlinders.

Gevarieerd open duinlandschap bij Midland Noord (**deelgebied west 8**) met kleine stuifplekken, korstmoss en broedende tapuiten. Hier is jaren winterbegrazing toegepast. Vervolgens ook een rustperiode zonder begrazing. (ligging zie figuur 2)

Zomerbeeld van **gebied 20, 21** bij Oosterend met winterbegrazing. Bloemrijke duinen met o.a. zandblauwtje, buntgras en rendiermos. (ligging zie figuur 2)

Niet begraasd duin in de buurt van **gebied 20, 21** bij Oosterend. Dichte begroeiing met helm, duinriet en zandzegge. Vergelijk met vorige foto van een begraasd deel. (ligging zie figuur 2)

Tabel 2: De effecten van de begrazing zijn in onderstaande tabel samengevat:+ = positief effect; - = negatief effect; $\pm$ = neutraal, geen effect; ? = onbekend

Ontwikkeling	Eldorado	Landerumer heide	Oosterend	Winterbegrazing
Minder struweel – meer open duin.	+	+	$\pm$	-
Minder ruigte	+	+	+	+
Meer zandplekken, of bestaande groter geworden. Verstuiving.	+	++	-	Plaatselijk + Plaatselijk geen
Structuurvariatie	+	+	$\pm$	-
Aandeel grijze duinen H2130	+	+	+	+
Aandeel duinheide H2140 en H2150	? nog in ontwikkeling	+	$\pm$	+
Bloemrijkdom	+	+	+ en -	++
Korstmossen	$\pm$	-	$\pm$	?
Evenwichtig gebruik terrein	Terrein geheel begraasd. Voorkeur noord	Eerst wel. Later struikheide gemedan	Nee. Voorkeur vochtig deel.	Ja (kleine gebieden, relatief intensief begraasd)

Tabel 3: De effecten van de begrazing op vlinders (naar Zumkehr 2012)

	Eldorado	Landerumer heide	Oosterend	Winterbegrazing
Vlinders	+	-	+	-

+ = positief effect; - = negatief effect; $\pm$ = neutraal, geen effect; ? = onbekend

Effecten van verschillende soorten grazers

De ene grazer is de andere niet. Elke diersoort heeft zo z'n eigen voorkeuren. Hierdoor verschillen de effecten van begrazing per type grazer.

Rund

- Rundvee is goed voor de bulk. Het is zeer geschikt om een ruige, dichte begroeiing met hoge grassen zoals helm en duinriet te begrazen.
- Eet ook struweel.
- Stieren maken open zandige plekken.
- Koeien blijven relatief dicht bij drinkplaatsen in de buurt.
- Ze blijven ook vaak in het water staan. Daardoor hebben ze een negatieve invloed op voedselarme natte duinvalleien.
- Bij extensieve begrazing ontstaat een mozaïekpatroon van lage (begraasd) en hoge (niet / minder begraasd) plekken.

Rundvee is zeer geschikt om een ruige dichte begroeiing met hoge grassen zoals helm en duinriet te begrazen. Eet ook struweel van bijvoorbeeld Amerikaanse vogelkers.

Er is wel verschil tussen vleesvee met een economisch doel (Hereford) en de sobere winterharde veerassen dat niet hoeft te presteren (zoals de Galloway).

Galloway – de ossen bij Eldorado kunnen goed rondkomen in de duinen. Ze begrazen het gebied goed en hebben geen problemen met de gezondheid. Ze hoeven immers geen energie te steken in extra groei (vlees) of nakomelingen. De Galloways eten ook bloeiende Amerikaanse vogelkers.

Hereford – in de duinen is onvoldoende eiwit- en mineraalrijk gras voor de koeien. Hierdoor zijn problemen met de gezondheid en vruchtbaarheid ontstaan. De combi duinbeheer en een economisch belang (productie van kalveren en vlees) blijken moeilijk te verenigen. Met alleen ossen gaat het beter.

Lees in het **bijlagerapport hoofdstuk 5** onder gebied 3 en 23 het hele verhaal.

Door erosie in het begrazingsgebied ontstaan open zandige plekken en kleinschalige verstuiwingen.

Paard / pony

- Paarden en pony's zijn geschikt voor iets minder sterk verruigd terrein. Ze komen als het ware achter de koeien aan.
- Ze grazen de vegetatie kort af. Korter dan koeien.
- Ze leggen al grazend grote afstanden af. Omdat het maag – darmstelsel het gras minder goed verteert, moeten ze meer eten dan een rund.
- Het mozaïekpatroon dat op den duur ontstaat is anders dan bij koeien. Paarden zorgen voor grote kortgegraasde plekken naast niet of minder begraasd.
- Bij jaarrondbegrazing eten de Exmoor pony's ook struweel, takken en boombast.
- Bij winterbegrazing blijken de Shetland pony's niet van het struweel te eten.
- Pony's zijn goed inzetbaar in tijdelijk te begrazen gebieden met een mobiel raster.

Zie verder ook meer bijzonderheden onder de kop "winterbegrazing" in het vorige stuk.

Grazende pony's tegen het duin naast plak van 16 (**deelgebied 22b**). Het helmgras wordt tussen de heide weggegraasd. De dieren eten niet of nauwelijks van de heide of ander struweel.

Geit

- Geiten zijn zeer geschikt om in korte tijd veel struweel op te ruimen.
- Ze grazen gras – kruiden vegetaties zeer kort egaal af. Dit is ook een nadeel: planten komen niet tot bloei en voor vlinders is het gebied dan niet geschikt.
- Geiten zijn goed inzetbaar in tijdelijk te begrazen gebieden met een mobiel raster.

Zie verder ook meer bijzonderheden onder de kop "winterbegrazing" in het vorige stuk.

Geiten zijn zeer geschikt om in korte tijd veel struweel op te ruimen

1.4 Ervaringen van de beheerder

De beheerders hebben de volgende ervaringen opgedaan met het begrazingsbeheer:

Jaarrond / Eldorado (gebied 3 zie figuur 2)

- Drinkwater is sturend voor waar de koeien lopen.
- Geen problemen met het publiek: positieve reacties
- Zowel de Exmoor pony's, als de Galloways mijden het publiek. Ze lopen weg van de mensen en zijn dus niet opdringerig. Dat zorgt ervoor dat het gebied veilig toegankelijk is voor het publiek.
- Slechts 1 draad volstaat.
- Op een aantal plekken zijn simpele doorgangen gemaakt voor wandelaars. Voor de locaties is aan diverse mensen gevraagd waar zij vaak het gebied in en uit gaan.
- De dieren worden 1 keer per jaar, in maart, gecontroleerd door de veearts. Verder worden ze verzorgd door eigen personeel. (gemiddeld 1 keer per week een uur)
- Gezondheid van de dieren is goed.
- Bij het beheer van het terrein kan eenvoudig worden ingespeeld op ontwikkelingen. Zo is een aantal dieren naar een ander gebied verplaatst toen het meeste vegetatie was weggevreten.
- Er is een punt bereikt van veedichtheid verlagen, of begrazingsgebied uitbreiden.

Jaarrond / Landerumer heide (gebied 11 zie figuur 2)

- Met een kudde geiten in eigen beheer kon goed worden ingespeeld op de wisselende omstandigheden.
- Anno 2016 blijken de grazers al jaren niet in de ouder wordende struikheide vegetatie te komen. Hier treedt nu opslag van berk op.
- Belangrijk voor de sturing in het beheer was ook de 5 jaarlijkse monitoring door steeds dezelfde persoon (P. Zumkehr).

Jaarrond / Oosterend (gebied 23 zie figuur 2)

- Deze vorm van begrazing vraagt veel aandacht om de belangen voor alle partijen te waarborgen (natuur en opbrengst van vlees).
- Vanwege economisch belang kan er minder goed op de natuurkwaliteit worden gestuurd. Eigenlijk is het gebied niet geschikt voor vee dat uiteindelijk vlees moet produceren.
- Daarom lopen de koeien nu in de winter op een andere plek (in de Grië) waar malser gras groeit.
- In het voorjaar is een aparte hoek uitgerasterd waar de koeien met kalveren eerst 6 weken lopen. Daarna kunnen ze in de rest van het duingebied.
- 's Winters lopen er ossen in de duinen. Die redden het wat beter met laagwaardig voer.
- Op een aantal plekken zijn simpele doorgangen gemaakt voor wandelaars. Hierdoor is het nog altijd mogelijk om door het gebied te wandelen en te zwerven. In de eerste jaren waren de paarden en koeien te opdringerig voor het publiek. Met de tegenwoordige kudde zijn voor de wandelaar in het gebied geen problemen.

Begrazingsgebied 13 Koegelwieck zuid: Overstapje voor de wandelaar. In de strook waar 's winters het raster staat, zijn nieuwe wandelpaden ontstaan die in de zomer gebruikt worden.

Winterbegrazing / vee van particulieren

- De dagelijkse praktijk van aanbod van vee en wensen vanuit het beheer varieert per jaar en sluit niet altijd direct op elkaar aan.
- Plaats en periode van begrazen blijken niet altijd precies volgens afspraak te gaan. Meer sturing en structuur is gewenst.
- Paarden en pony's van particulieren zijn lastig met publiek. Ze komen namelijk naar de mensen toe omdat ze geweend zijn gevoederd of verzorgd te worden.
- De stroken die gemaaid worden langs de tijdelijke rasters, worden door het publiek gebruikt als nieuwe wandelpaden in voorjaar en zomer.

2 Hoe verder met het begrazingsbeheer op Terschelling?

2.1 Inleiding

Nu de beschikbare informatie over de begrazing in de duinen van Terschelling op een rijtje is gezet, ligt er een basis om na te denken over hoe het verder zou kunnen. Dat wordt de volgende stap in het proces voor uitvoering van het Natura 2000 beheerplan en de PAS maatregelen. Dat proces zal in november 2016 van start gaan. In de werkgroep Begrazen, Plaggen en Stuiven zullen vertegenwoordigers van bewoners, Staatsbosbeheer en Provincie Fryslân een gezamenlijk voorstel verkennen en uitwerken.

Met de volgende twee paragrafen wordt alvast kort een lijn en kader uitgezet.

2.2 Binnen de huidige begrazingsgebieden

Wanneer we het voorgaande hoofdstuk overzien en alle details in het bijlagerapport "Informatie over de begrazingsgebieden op Terschelling", dan gaan er veel dingen goed en sommige minder goed.

Over het geheel genomen is meer regie op de begrazing met particulier vee gewenst. De sturing zou meer op basis van de ecologische ontwikkeling moeten gebeuren. Die ontwikkeling kan het best worden gevolgd door gericht te monitoren¹. Met de vinger aan de pols, informatie uitwisselen en met elkaar afstemmen.

¹ Dit is anders dan de periodieke monitoring die het SNL en Natura 2000 / PAS verplicht hebben gesteld.

Ook voor de begrazing met eigen vee en andere beheermaatregelen als maaien, plaggen en chopperen is dit belangrijk. Op deze manier kan het beheer beter aan de doelen worden getoetst en kan gericht worden bijgestuurd waar nodig.

Dus:

- Meer sturing en regie.
- Ontwikkelingen volgen, toetsen en zo nodig bijsturen op basis van gerichte monitoring. Vinger aan de pols en handen aan het stuur.
- Goede interne communicatie en afstemming.

2.3 Afweging bij nieuwe begrazingsgebieden

In deze paragraaf wordt **het kader** aangegeven waarbinnen keuzes gemaakt gaan worden voor de begrazing op Terschelling.

In het Natura 2000 beheerplan voor Terschelling staan op kaart zoekgebieden aangegeven voor de toekomstige begrazing (zie ook figuur 3). Begrazing is geen doel op zich, maar een middel om de kwaliteit van het open duingebied te verbeteren. Er hoeft dus niet overal te worden begraasd. Alleen daar waar het nodig is. Hoe kunnen we daar een verantwoorde afweging in maken?

In het Natura 2000 beheerplan voor Terschelling staan de volgende **uitgangspunten**:

- Op de **eilandkop**, de Noordsvaarder, bepalen de dynamische processen van wind water (zout en zoet) en zand zoveel mogelijk de ontwikkeling van de natuur (en dus van de habitattypen). Daarom is het Natura 2000 beheerplan terughoudend met begrazing.
- In de **duinboog**, of oude duinkern, tussen Groene Strand en Jan Thijseduin, is gekozen voor een actieve beheerstrategie. Om de Natura 2000 doelen te realiseren zullen doelgerichte maatregelen worden genomen zoals begrazen, plaggen, maaien en stimuleren van kleinschalige verstuiving.
- Voor de **eilandstaart**, de Boschplaat, zal een aparte visie worden ontwikkeld in samenspraak met de bewoners.

Bij de afweging voor het begrazingsbeheer op Terschelling zullen we ons dus in eerste instantie richten op de duinboog, of duinkern en vervolgens op de zoekgebieden in figuur 2).

De begrazing staat ten dienste van een aantal **Natura 2000 doelen**.

Dit zijn met name:

- uitbreiding van de oppervlakte grijze duinen en verbeteren van de kwaliteit;
- verbeteren van de kwaliteit duinheide met kraaihei;
- handhaven van oppervlakte en kwaliteit duinheide met struikhei
- handhaven van oppervlakte en kwaliteit kruipwilgstruwelen.

In onderstaande tabel 4 staan de habitattypen en doelen binnen het duingebied waar bij de keuzen voor begrazing rekening moet worden gehouden.

Voor de begrazing maken we vervolgens gebruik van de conclusies uit de evaluatie in hoofdstuk 1.3.

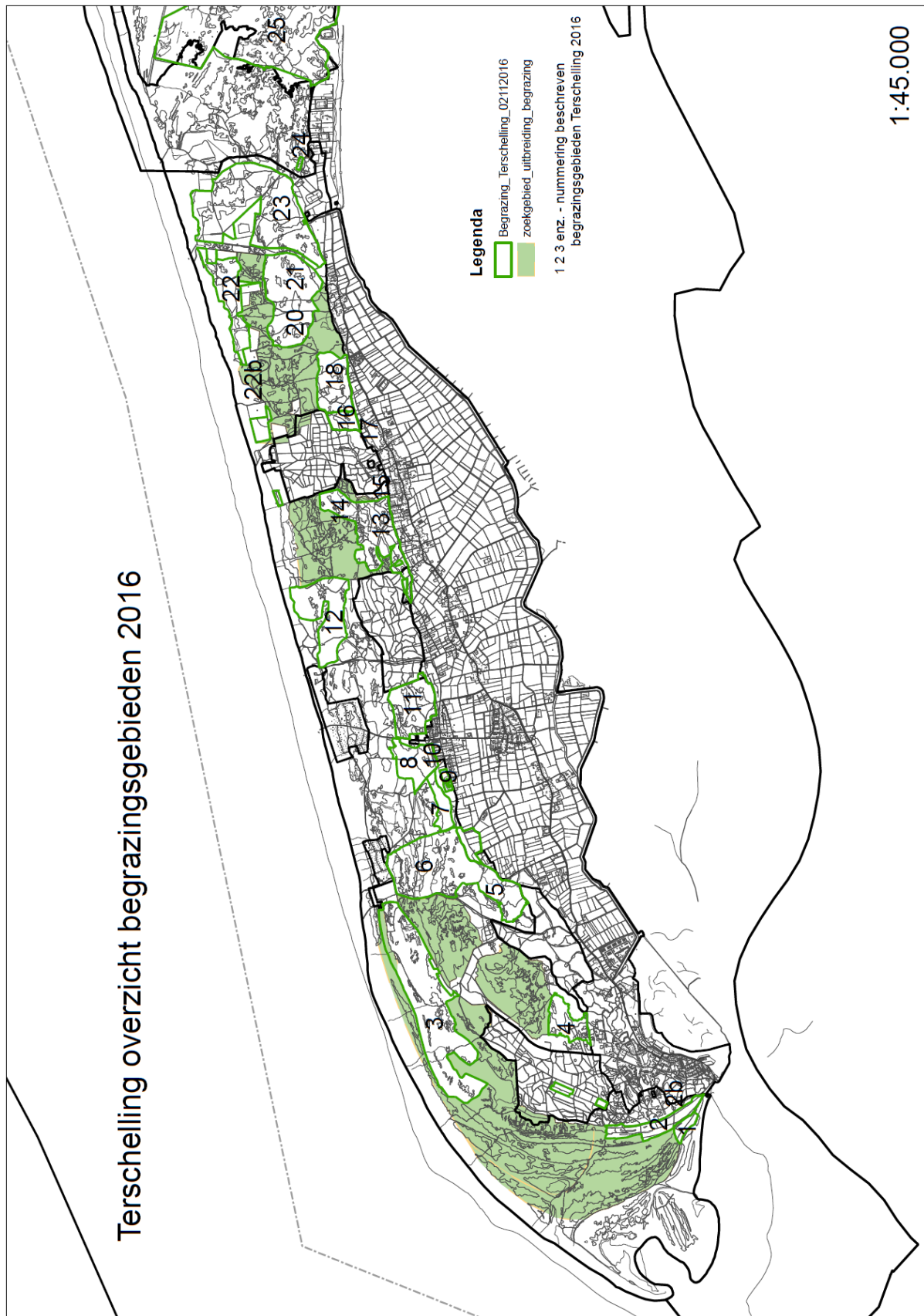
Behalve van deze formele zaken hanteren we de volgende **randvoorwaarden bij de instelling van begrazing**:

- Maximale veiligheid voor het publiek.
- Maximale toegankelijkheid.

Tabel 4: habitattypen en Natura doelen binnen het duingebied (uit beheerplan Natura 2000 Terschelling 2016)

= behoud, of in stand houden; > uitbreiden, verbeteren

Code	Omschrijving	Doel opp.	Doel kwal.
H2130A	*Grijze duinen (kalkrijk)	=	=
H2130B	*Grijze duinen (kalkarm)	>	>
H2130C	*Grijze duinen (heischraal)	>	>
H2140A	*Duinheiden met kraaihei (vochtig)	=	>
H2140B	*Duinheiden met kraaihei (droog)	=	>
H2150	*Duinheiden met struikhei	=	=
H2160	Duindoornstruwelen	=	=
H2170	Kruipwilgstruwelen	=	=
H2180A	Duinbossen (droog)	>	>
H2180B	Duinbossen (vochtig)	>	>
H2180C	Duinbossen (binnenduintrand)	=	=
H2190A	Vochtige duinvalleien (open water)	>	>
H2190B	Vochtige duinvalleien (kalkrijk)	>	=
H2190C	Vochtige duinvalleien (ontkalkt)	>	>
H2190D	Vochtige duinvalleien (hoge moerasplanten)	=	=
H6230	*Heischrale graslanden	>	>

Figuur 3: Overzicht begraasde gebieden (groene lijn) en zoekgebieden (licht groen) voor begrazing op Terschelling. Uit het Natura 2000 beheerplan Terschelling 2016.